

УДК 332.31

Берницька Д.І., к.е.н., доцент

Тернопільський національний економічний університет

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Обґрунтовано наслідки впливу фінансової кризи на фінансово-господарську діяльність підприємств України та Тернопільської області причини зниження їх активності, а саме: зниження рівня конкурентоспроможності підприємств, зниження обсягів продажу продукції, підвищення собівартості продукції за рахунок коливання курсу гривні щодо інших валют, нестабільності політичної ситуації в країні, високих ціни на енергоносії та інших факторів.

Внаслідок цього в роботі запропоновано заходи щодо вирішення цих проблем.

Ключові слова: економічна криза, фінансова криза, конкурентоспроможність підприємства, ділова активність

Берницька Д.И.

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ В УСЛОВИЯХ ФИНАНСОВОЙ И ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НЕСТАБИЛЬНОСТИ

Обоснованно последствия влияния финансового кризиса на финансово-хозяйственную деятельность предприятий Украины и Тернопольской области причины снижения их активности, а именно: снижение уровня конкурентоспособности предприятий, снижение объемов продаж продукции, повышение себестоимости продукции за счет колебания курса гривны относительно других валют, нестабильности политической ситуации в стране, высокие цены на энергоносители и других факторов.

В результате в работе предложены меры по решению этих проблем.

Ключевые слова: экономический кризис, финансовый кризис, конкурентоспособность предприятия, деловая активность

Bernytska D.

PROBLEMS OF ENTERPRISES UNDER THE FINANCIAL AND ECONOMIC INSTABILITY

Grounded effects of the financial crisis on the financial-economic activity of enterprises of Ukraine and Ternopil region causes a decrease in their activity, namely the reduction of competitiveness of enterprises, the decline in sales, increased production costs due to fluctuations of the hryvnia against other currencies, instability of the political situation in the country, high energy prices and other factors.

Consequently, in this work there are ways to solve these problems.

Key words: economic crisis, financial crisis, competitiveness of the enterprise, business activity.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Умови функціонування сучасних підприємств будь-якої форми власності, організаційно-правової форми господарювання та галузевої належності характеризуються невизначеністю та динамічністю соціально-економічного середовища. Становлення і розвиток ефективного ринкового механізму господарювання мусить розглядатися у контексті соціально-економічних реформ, що сьогодні відбуваються. Проте, у порівнянні з розвинутими країнами рівень підприємницької діяльності є недостатнім та потребує суттєвого покращення. Потенціал підприємства не може реалізовуватися повною мірою в Україні через несприятливе економічне та правове середовище щодо ведення підприємницької діяльності. Будь-які масштабні економічні перетворення залишаються незавершеними без налагодження ефективного вітчизняного виробництва, здатного мобілізувати внутрішні резерви виготовлення конкурентоспроможної продукції. Економічний розвиток підприємства полягає в його динамічній гармонії росту й стійкості. Фінансова, економічна та політична криза в Україні поставила низку нових

запитань для науковців, які вивчають такого роду проблеми. Щоб правильно визначити заходи протидії загрозам фінансової та економічної кризи, в першу чергу варто визначити основні причини, які спонукали розвиток такого роду подій.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Різні аспекти щодо досліджуваної проблематики в Україні досліджувалися та представлені у працях вітчизняних науковців, а саме: В. Виговської, З. Варналія, Г. П'ятницької, М. Харченко, Л. Лебедевої, Ю. Долгорукова та ін. Проте на деякі питання щодо проблем розвитку підприємств в умовах фінансово-економічної нестабільності в Україні ще не знайдені відповіді.

Ціллю статті є дослідження розвитку підприємств будь-якої форми власності в умовах фінансової та економічної нестабільності в Україні, виявлення позитивних і негативних тенденцій та змін, пошук пріоритетних шляхів і напрямків розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В умовах системних структурних перетворень національної економіки підприємницький сектор виконує свою провідну роль і виступає гарантом стабільності економіки та підвищення рівня життя її громадян.

У сформованих умовах ринку України відбуваються значні зміни, коли успішний розвиток підприємства й саме його існування безпосередньо залежать від розробленої стратегії і методів її впровадження.

Управління підприємством в умовах кризи обумовлене швидким реагуванням і здатністю прогнозувати ситуацію, швидко знаходячи ті проблеми, які необхідно вирішити. Фінансово-економічні кризи, які протягом останніх десяти років спостерігаються на світовому і внутрішньому ринках, негативно впливають на фінансово-господарську діяльність підприємства. Стан кризи призводить до погіршення взаємозв'язків з контрагентами, скороченням обсягів реалізації продукції, рівнів платіжної дисципліни та ін., що в свою чергу впливає на кінцевий результат діяльності підприємств – зниження доходу, при оптимістичному розвитку подій, та банкрутство з подальшим припиненням своєї діяльності при песимістичному розвитку.

До малого й середнього бізнесу можна зарахувати більше 90 % підприємств, зареєстрованих в Україні, але реальний внесок цих підприємств у ВВП близько 11 % [3]. У Європі цей показник вищий у кілька разів: у Польщі ця категорія підприємств дає до 50 % ВВП, у Данії, наприклад, суб'єкти малого бізнесу щорічно створюють 80 % національного продукту, в Італії – 60 %, а середній внесок таких підприємств у ВВП по всій Західній Європі – 63 – 67 % [4]. Аналіз стану та проблем розвитку малого бізнесу в Україні свідчить про те, що подальший розвиток ситуації без активного та позитивного втручання держави може призвести до згорання даного сектору економіки з відповідним загостренням економічних проблем та посиленням соціальної напруги. Тому виникає необхідність у дієвій державній політиці підтримки малого бізнесу.

Зараз спостерігається чітко виражена тенденція втрати промисловими підприємствами здатності виробництва складної та наукомісткої продукції, причому не тільки нової, але й тієї, що випускалася раніше в умовах стабільного розвитку економіки [4]. Це означає, що під загрозою перебуває технічне переозброєння виробничого апарату таких базових галузей економіки, як машинобудування, енергетика, транспорт, металургія, хімія, видобуток корисних копалин і т. ін., так як у міру зносу активної частини основного капіталу цих галузей їх повноцінне заміщення новим вітчизняним обладнанням буде утруднене або неможливо (адже промисловість більш ніж на 80 % укомплектована машинами та обладнанням саме вітчизняного виробництва. Їх заміна масовими імпортними закупівлями з фінансової точки зору навряд чи здійсненна).

Згідно статистичних даних за підсумками 2013р. у Тернопільській області індекс промислової продукції становив 99,5 % [5]. Реалізовано промислової продукції (товарів, послуг) на суму 8124,6 млн. грн. Фінансовий результат підприємств до оподаткування

становив – 363,5 млн. грн. Частка збиткових підприємств – 31,9 %. У рейтингу Світового банку 2014 року Україна займала 142 місце щодо ведення бізнесу.

Дані щодо основних економічних показників діяльності у Тернопільській області подано у табл. 1.

Втрата керованості економікою зумовила різке погіршення умов господарювання підприємств. Як наслідок для діяльності підприємств стали фінансова та інвестиційна кризи, які посилили ряд деформаційних процесів в відтворювальній структурі їх капітальних вкладень.

Перед підприємствами, перш за все, виникає актуальне завдання внутрішньої самооцінки та прогнозування свого стану з точки зору виконання власних фінансово-господарських функцій, тобто забезпечення економічної безпеки виробництва від проявів зовнішнього та внутрішнього походження, створення системи індикаторів безпеки, обґрунтування порогових їх значень в умовах кризи та прийняття управлінських рішень щодо протидії загрозам.

Таблиця 1

Основні економічні показники промисловості Тернопільської області

Основні показники	2011 рік	2012 рік	2013 рік
Індекси промислової продукції, до попереднього року, відсотків	112,4	102,1	99,5
Обсяг реалізованої промислової продукції млн.грн.	8111,7	7739,4	8124,6
Середньооблікова кількість штатних працівників у промисловості, осіб	33034	31850	31865
частка середньооблікової кількості штатних працівників у промисловості до загальної кількості працівників, відсотків	18,3	18,2	18,5
Середньомісячна заробітна плата штатних працівників у промисловості, грн.	2022	2226	2424
Капітальні інвестиції (у фактичних цінах) у промисловість, млн.грн.	393,8	493,5	397,7
Індекси капітальних інвестицій у промисловість (до попереднього року), відсотків	130,0	141,9	76,0
Фінансовий результат (сальдо) підприємств до оподаткування у промисловості, млн.грн.	-1010,4	-36,3	-363,5
Частка збиткових підприємств у промисловості, відсотків	35,1	33,3	31,9
Рівень рентабельності (збитковості) операційної діяльності у промисловості, відсотків	-7,5	1,4	-1,3

*Джерело: складено автором самостійно на основі [5]

На думку вітчизняного дослідника[1], до комплексу проблем і основних причин поточного неблагополуччя багатьох вітчизняних промислових підприємств в сучасних умовах функціонування, необхідно віднести: - незатребуваність продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках, що криється в її низькій конкурентоспроможності; - виснаження інвестиційних ресурсів, посилення фінансової кризи, інфляція, руйнування грошового обігу, витратами діючої системи оподаткування товаровиробників; - невиконання державою своїх зобов'язань з оплати замовлень для своїх потреб; - неефективні способи інституціональних перетворень, які спричинили фрагментацію багатьох колись єдиних виробничих комплексів на більш дрібні,

відокремлення останніх і, як наслідок, зростання трансакційних витрат на кожному переділі не менше ніж на 20% і відповідне подорожчання продукції; - митні і валютні бар'єри на кордонах країн СНД, що зруйнували їх колись єдиний економічний простір, та ін.

Все це вилилося в нездатність більшості підприємств самостійно і ефективно увійти в організований ринок і запустити ринковий механізм господарювання.

При цьому виникають такі умови господарювання, що підприємства не в змозі забезпечувати процес відтворення. Ресурси підприємство може придбати тільки виходячи з результатів своєї діяльності (амортизаційних відрахувань, прибутку), а також за рахунок позичкового капіталу. Але в кризових умовах обидва джерела для підприємства, частіш за все, стають закритими. На сьогодні більшість вітчизняних підприємств є збитковими, переживають глибокий спад виробництва й знаходяться на грані банкрутства.

Акцентуємо увагу на причинах та наслідках фінансової кризи що впливають на фінансово-господарську діяльність підприємств.

Аналізуючи звітність, що проводиться працівниками територіальних управлінь Національного банку України за результатами опитування підприємств [6], то серед факторів, які стримують нарощування виробництва, найчастіше відзначали: значні коливання курсу гривні щодо інших валют (63,6 %, найвищий рівень за весь період проведення опитувань); нестабільність політичної ситуації (56,9 %); занадто високі ціни на енергоносії (56,4 %). Надалі відзначається посилення впливу коливань курсу гривні. Цей фактор перемістився з другого на перше місце в рейтингу. Лише за оцінками підприємств енерго- та водопостачання його вплив не є суттєвим (сьоме місце рейтингу). Підвищилися оцінки впливу нестабільності політичної ситуації, що залишається одним із найважливіших факторів для більшості підприємств, та фактору "занадто високі ціни на енергоносії", який входить до першої трійки рейтингу за впливовістю. «Ціни на сировину та матеріали» особливо обтяжливими є для підприємств переробної промисловості, сільського господарства та будівництва. Підвищився вплив надмірного податкового тиску (34,9%) та регуляторного тиску (16,8% відповідей).

Суттєво підвищилися оцінки впливу податкових змін (27,4% порівняно з 17,7% у попередньому кварталі). Вплив динаміки цін на світових ринках і пропозиції грошей зменшився та залишався несуттєвим (14,0% і 14,4%).Є певні галузеві відмінності в сприйнятті факторів, які обумовлюють зростання цін. Вплив податкових змін не вважають суттєвим для підприємств енерго- та водопостачання, бюджетних видатків уряду – для сільськогосподарських підприємств, доходів населення – для підприємств добувної промисловості (ці фактори посідають лише шосте місце в рейтингу факторів для цих видів економічної діяльності). Підприємства енерго- та водопостачання, як і в попередньому кварталі, відзначили суттєвий вплив на інфляцію цін на світових ринках. Обмінний курс у I кварталі 2015 року девальваційні очікування посилилися через різке зниження офіційного курсу гривні порівняно з попереднім кварталом . Незмінність курсу гривні до долара США в наступні 12 місяців очікують лише 6,2 % опитуваних порівняно з 12,8% у попередньому кварталі. Знецінення гривні прогнозують 88,4% респондентів (у попередньому кварталі – 82,0%). Також, респонденти негативно оцінювали поточний фінансово-економічний стан своїх підприємств в продовж останніх двох років: баланс оцінок у I кварталі 2015 року становив (-15,6%) порівняно з (-5,6%) у попередньому кварталі. Негативні оцінки фінансового-економічного стану підприємств відзначено в опитуваних щодо різних економічної діяльності незалежно від розміру та територіального розміщення підприємств.

Аналізуючи Тернопільську область то серед факторів, які стримують нарощування виробництва майже 80% відзначали значні коливання курсу гривні щодо інших валют та високі ціни на енергоносії. Понад 60% відзначили високі ціни на сировину і матеріали. Ці показники є найвищими в регіональному розрізі. А корупція, висока конкуренція та недостатній попит на продукцію, що випускають підприємства Тернопільської області є незначними.

Сприйняття факторів, які обмежують спроможність підприємств збільшувати виробництво відображає рис. 1.

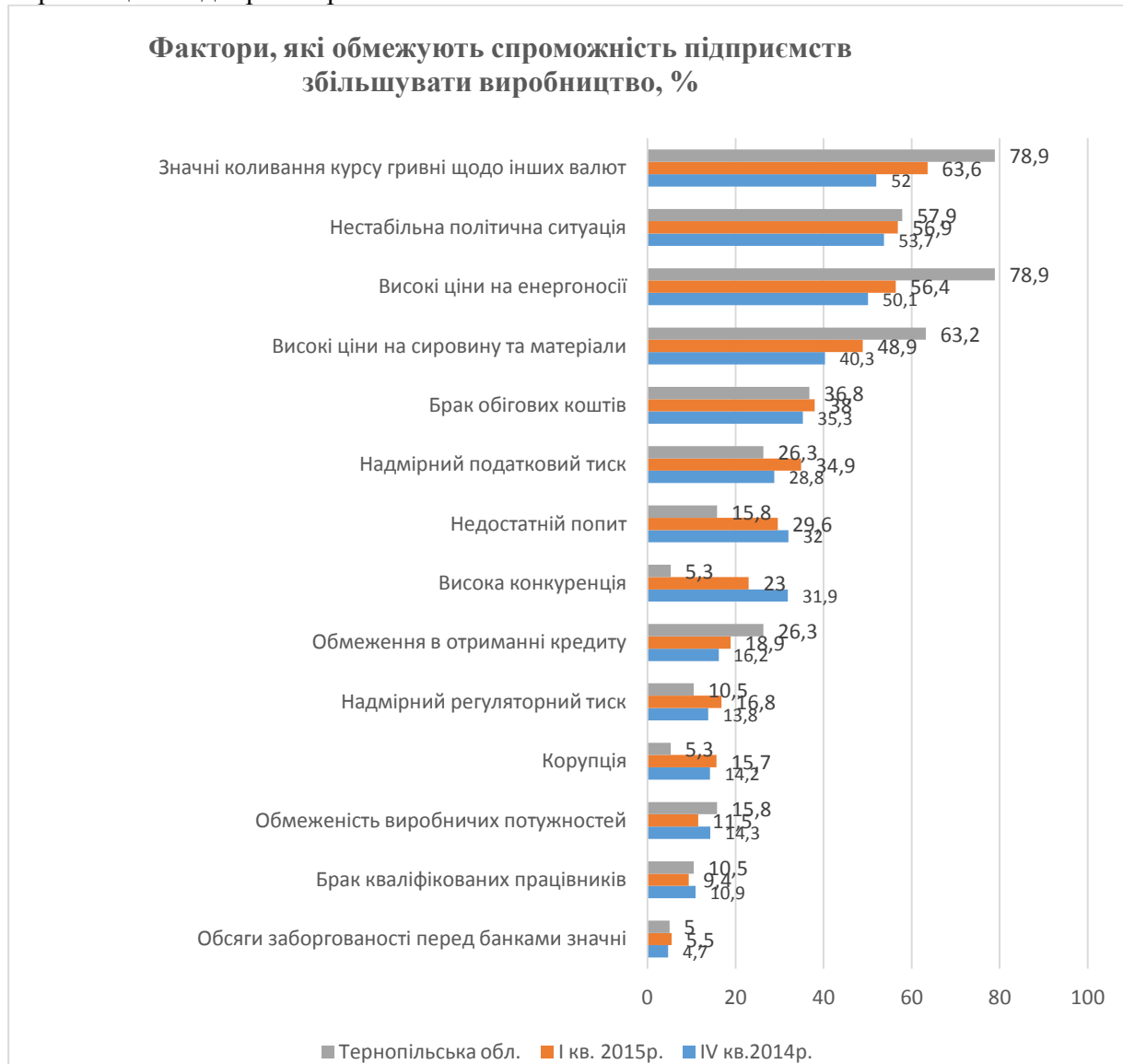

Рис.1. Фактори, які обмежують спроможність підприємств збільшувати виробництво
*Джерело: Складено автором на основі джерела [6]

Очікування щодо обсягів виробництва товарів і послуг в Україні в наступні 12 місяців погіршилися: у I кварталі 2015 року збільшилася частка зниження обсягів виробництва в наступні 12 місяців до 65,8% порівняно з 52,0% у попередньому кварталі. Ті що очікують зростання, зменшилася до 8,6%. У попередньому кварталі цей показник становив 13,4%. Це обумовило збільшення негативного балансу очікувань до (-57,2%) порівняно з (-38,6%) у попередньому кварталі. Такий рівень був лише під час кризи 2008–2009 років (рис. 2)

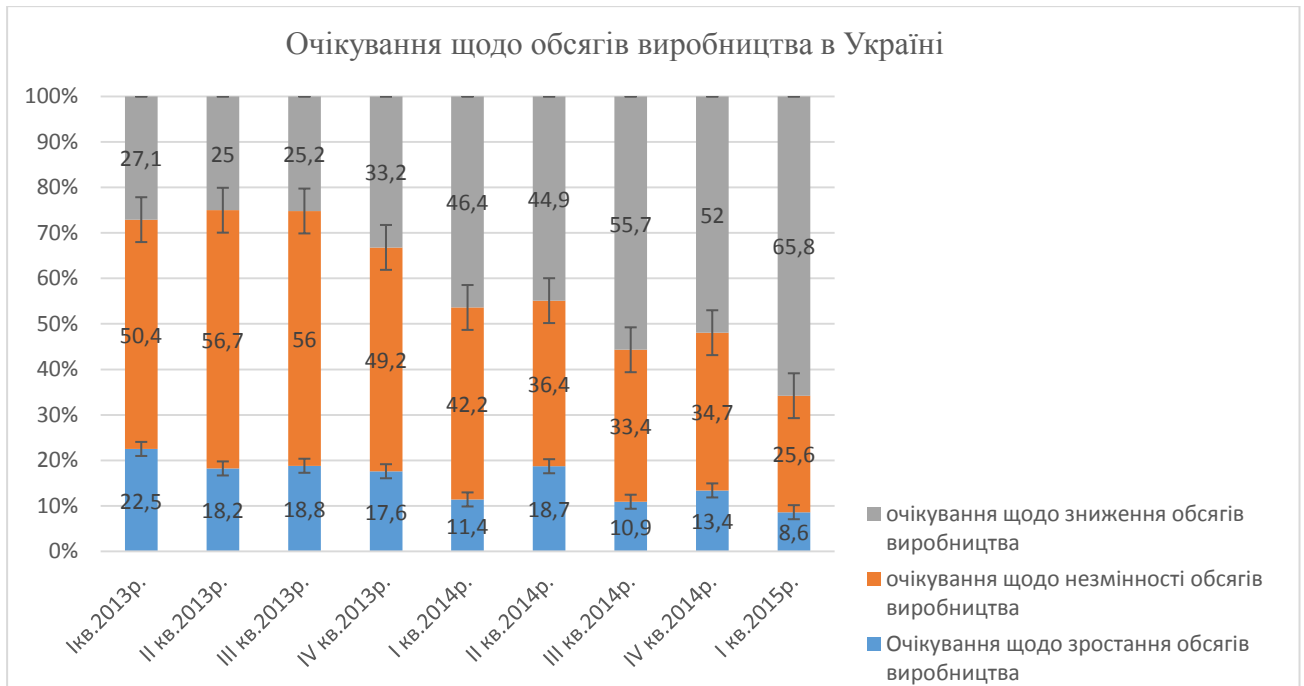

Рис. 2. Очікування щодо обсягів виробництва товарів і послуг в Україні

Джерело: розрахунки НБУ за результатами опитувань підприємств[6]

До причин що впливають на фінансово-господарську діяльність підприємств також можна віднести:

- різке зниження інвестиційної та інноваційної активності що не забезпечує процес відтворення. Майже повністю припинилося оновлення активної частини основних фондів, наростає процес їх знецінення та «проїдання», особливо їх активної частини: машин, обладнання, що є об'єктом інновацій. Амортизація не покриває витрат на відновлення фондів, потоки фінансових ресурсів відриваються від реального виробництва, а інвестори через тривалий цикл повернення капіталу й економічної нестабільності не зацікавлені в його високо ризиковому інвестуванні. На тлі прискороеного старіння парку машин і устаткування це спричиняє швидке скорочення виробничого і технологічного потенціалу, наявних потужностей;

- придушення попиту і відповідна відсутність замовлень, відсутність прибутку у підприємств, до того ж з'їдається високою інфляцією і зростанням цін на матеріали, енергію, комплектуючі тощо, висока банківська ставка, зниження амортизаційних відрахувань сприяють тому, що навіть ті незначні внутрішні ресурси, якими володіють підприємства не мають економічної мотивації для підтримки відтворення. Їх вигідніше направляти на поточне споживання;

- різке скорочення і навіть повне припинення фінансування державою науково-дослідних робіт в галузі високих технологій, відсутність у підприємств власних коштів перешкоджає випереджальному створенню науково-технічних заділів – основи технологічного розвитку.

Перебуваючи під впливом неоднорідного та мінливого зовнішнього середовища, для забезпечення ефективності свого функціонування та розвитку підприємство повинно володіти визначеним ступенем гнучкості й адаптаційними здібностями для використання можливостей функціонування в умовах, що склалися. У зв'язку з цим, в умовах нестабільності ринкового середовища із притаманними йому високим ступенем невизначеності, різноспрямованістю та динамічністю економічних перетворень, ресурсним дефіцитом та іншими несприятливими факторами впливу на функціонування підприємств актуальним питанням є розгляд заходів щодо

ефективного управління його фінансово-господарською діяльністю в різних умовах функціонування.

Прогнозні оцінки свідчать, що на довгострокову перспективу промисловість залишиться основним сектором матеріального виробництва. Саме у промисловості акумулюватимуться важливі науково-технічні досягнення та здійснюватимуться наукомісткі капіталовкладення. Серед факторів, що впливатимуть на розвиток промисловості у перспективі до 2025 р.:

1) посилення впливу глобалізації на промислові компанії в результаті підвищення ефективності функціонування ринків, поліпшення підприємницького середовища та корпоративного управління;

2) зниження комп'ютерних, комунікаційних, транспортних та логістичних витрат;

3) лібералізація торгівлі та інвестицій;

4) впровадження нових універсальних технологій, у першу чергу інформаційних, що будуть реалізовані в усіх секторах економіки;

5) у наукомісткій промисловості посиляться значення малих та середніх венчурних фірм;

6) зародження і зростання новітніх галузей і виробництв, а також заміна вимираючих галузей.

Для того щоб відповідати зазначеним факторам та відповідним викликам з боку світової спільноти, економіці України необхідна промислово-інноваційна стратегія. Оскільки в Україні рівень упровадження інновацій є досить низьким (лише 11% промислових підприємств країни ведуть інноваційну діяльність) та має понижувальну тенденцію, що прямо обумовило низький рівень її міжнародної конкурентоспроможності. У 2010 році за загальним рейтингом глобальної конкурентоспроможності Україна займала 89 місце (серед 139 країн), у 2009 році - 82 місце (Польща - 46, Росія - 63), за рейтингом щодо інноваційного фактору - 80 місце (Польща - 46, Росія - 73). Головним завданням політики щодо розвитку інноваційного підприємництва є забезпечення сприйнятливості суб'єктів підприємництва до позитивних сигналів з боку ринкового середовища та спеціальних заходів, які стимулюють інноваційну активність та забезпечують поширення інновацій по усіх сферах національної економіки.

Першочерговими завданнями для України в процесі втілення в життя європейських підходів є досягнення і формалізація домовленостей з ЄС щодо впровадження в Україні принципів, викладених в АМБ. Європейська Комісія опублікувала "Акт з питань малого бізнесу" (АМБ) для Європи (Small Business Act for Europe, SBA), який передбачає здійснення Комісією та країнами-членами ЄС заходів з забезпечення його підтримки за такими основними напрямками, як освіта та підготовка кадрів, створення пільгових умов для початку діяльності, забезпечення доступу до інформації і сучасних технологій, створення адекватної правової та податкової бази.

Основним напрямком відродження і соціально-економічного розвитку всіх без виключення регіонів України є розвиток підприємництва. Крім фінансово-кредитної підтримки (потреба малих підприємств у кредитних ресурсах задовольняється не більше ніж на 5-7%), суб'єкти підприємництва потребують ресурсної та інформаційної допомоги від місцевої влади.

Вітчизняні підприємства потребують побудови моделі соціальної відповідальності, яка буде адекватною сучасним ціннісним орієнтаціям суспільства, потребам трудових колективів та економічним орієнтаціям власників підприємств.

Перед нашою країною, на відміну від інших країн, постають системні завдання у сфері технологічної модернізації, які неможливо вирішити без участі держави та відповідного органу виконавчої влади, який би володів необхідними для цього повноваженнями.

В Україні на сьогоднішній день є багато проблем, що перешкоджають розвитку вітчизняного підприємництва, вирішення яких забезпечить підвищення ефективності

підприємницької діяльності, забезпечить розширення підприємницького сектора, зменшення тіньового сектору. Основну роль у цих перетвореннях повинна відігравати держава. Оскільки основним джерелом фінансування інноваційного розвитку є державний бюджет, ключовою залишається роль уряду. Влада повинна стати каталізатором активізації процесу інноваційних розробок та їхньої реалізації в реальному секторі економіки.

Висновки. Отже, проведений аналіз дозволив зробити висновок, що сьогодні вкрай необхідно зосередитися на проблемі формування та вдосконалення правової бази розвитку підприємництва. Розв'язання наявних проблем його розвитку в Україні, створення належного середовища потребують докорінної переорієнтації державної політики розвитку підприємництва. Завдання полягає щодо запровадження ринкових механізмів залучення інвестицій у вигляді банківських кредитів, надання пільгових кредитів, а також реалізація заходів із зниження ризиків кредитування шляхом надання відповідних гарантій. Тільки на основі науково обґрунтованої інвестиційно-інноваційної політики можливе здійснення техніко-технологічного прогресу, перехід на інноваційну модель виробництва. Формування та вдосконалення нормативно правової бази було і залишається провідним напрямом сприяння розвитку підприємництва в Україні.

Список використаних джерел:

1. Бех Н. Особливості розвитку та функціонування малого і середнього бізнесу в Україні / Н. Бех // Галицький економічний вісник. – 2010. – № 1 (26). – С. 16–18.
2. Виговська В. В. Малий бізнес України : сучасний стан і тенденції розвитку [Текст] / В. В. Виговська // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 1 (91). – С. 59–63.
3. Гриньов А. В. Управління інноваційним розвитком промислових підприємств у глобальному середовищі / А. В. Гриньов, Т. В. Деділова ; Харк. нац. автомоб.-дорож. ун-т. – Х. : ХНАДУ, 2007. – 147 с.
4. Мушнікова С. А. Управління фінансово-господарською діяльністю підприємств в умовах фінансової кризи / С. А. Мушнікова // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики, 2014, № 3 (27) с.23-31
5. Промисловість Тернопільщини. Статистичний збірник 2014. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.te.ukrstat.gov.ua
6. Ділові очікування підприємств України: аналітичний звіт за результатами опитування I квартал 2015 року. Випуск № 1 (37) Департамент статистики [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.bank.gov.ua/doccatalog/document
7. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/69812>.